

А. О. Худолій,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Виокремлено компоненти політичного дискурсу. Розглянуто екстралінгвістичні особливості дискурсу. Описано вербальні особливості політичного дискурсу. Деталізовано аксіологічні характеристики дискурсу. Висвітлено соціальний контекст комунікації, який характеризує її учасників, процеси продукування та сприйняття тексту з урахуванням фонових знань.

Ключові слова: політичний дискурс, політика, вербалізація, текст, маніпуляція.

Выявлены компоненты политического дискурса. Рассмотрены экстралингвистические особенности дискурса. Описаны вербальные особенности политического дискурса. Детализованы аксиологические характеристики дискурса. Освещен социальный контекст коммуникации, который характеризует ее участников, процессы продуцирования и восприятия текста с учетом фоновых знаний.

Ключевые слова: политический дискурс, политика, вербализация, текст, манипуляция.

Components of political discourse are distinguished. Extralinguistic peculiarities of discourse are reviewed. Verbal features of political discourse are described. Characteristics of assessment are studied. Social context of communication that characterizes participants of the communicative situation, a process of its producing and perception of the text with extralinguistic factors, is highlighted.

Key words: political discourse, politics, verbalization, text, manipulation.

Постановка проблеми. В умовах зростаючої ролі політиків в житті держави набуває актуальності дослідження чинників, до яких ми відносимо політичний дискурс, що супроводжує політичний процес кожної країни світу. Не менш важливим він є і для України, останні події якої надають актуальності питанню політичного дискурсу українських політиків, як провладної партії, так і опозиціонерів.

Дискурс є складним та багатомірним явищем, оскільки вербальна його складова (текст) є похідною від поєднання всіх інших – як лінгвальних, так і екстралінгвальних чинників. Одним із найбільш емоційно навантажених різновидів масово-інформаційного дискурсу, який створюють сучасні ЗМІ, є політичний дискурс.

Однак аналіз політичного дискурсу та чинники, що суттєво впливають на його формування та функціонування залишилися поза увагою науковців. Ми вбачаємо наше завдання у вивченні взаємодії лінгвальних та екстралінгвальних чинників політичного дискурсу.

Власне **актуальним** виявляється аналіз політичного дискурсу як складного явища, що охоплює текстовий, соціальний контекст, аксіологічні стратегії тощо.

Метою даної статті є дослідження політичного дискурсу в сукупності його компонентів з точки зору лінгвістичного підходу. Мета передбачає виконання таких завдань:

- Описати існуючі підходи до аналізу політичного дискурсу;
- Виявити компоненти дискурсу;
- Описати функції політичного дискурсу;
- Деталізувати вербальні ознаки дискурсу;
- Висвітлити спрямованість вербального компоненту політичного дискурсу.

Політичний дискурс – це втілена у мові політична воля та демократичне обговорення і обґрунтування будь-яких тем, які мають значення для громадян; це характеристика мовної комунікації в демократичному суспільстві. Як дискурс політиків він формується в контексті функціонування політичних інститутів (засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд партії) і є політичним, якщо супроводжує політичний акт у відповідній інституційній атмосфері. Охоплюючи всю сукупність текстів, що відображають політичну й ідеологічну практику держави, окремих партій і течій чи видатних представників суспільно-політичної думки певної доби, політичний дискурс безпосередньо пов'язаний із ціннісними орієнтаціями в суспільстві [15, с. 202].

Останнім часом політичний дискурс почав більш детально вивчатися і став об'єктом підвищеної зацікавленості в широких наукових колах. За оцінкою А.М. Баранова, в основі виникнення інтересу до політичного дискурсу лежить три головні чинники. Перший з них – внутрішні закономірності розвитку самої лінгвістичної теорії, яка не могла залишити без уваги таку сферу функціонування, як політика. Другий чинник – потреба політичної науки в методах аналізу політичних текстів і текстів ЗМІ для моніторингу різних тенденцій в суспільній свідомості. Третій – соціальне замовлення, пов'язане із спробами позбавити політичну комунікацію маніпуляцій суспільною свідомістю [1, с. 345].

Сьогодні вчені різних галузей (політологи, філософи, соціологи, психологи, лінгвісти та інші) вивчають явище політичного дискурсу. Актуальність дослідження політичного дискурсу продиктована, перш за все, специфікою об'єкта дослідження, бо об'єктивно існує потреба в науковому обґрунтуванні даного феномена, хоча й досі не існує узгодженості щодо розуміння політичного дискурсу представниками різних наук. Однак, спостерігаючи за подіями, які відбуваються в політичному просторі, в якому діє система механізмів та технологій політичного спілкування, які здійснюють вплив на політичну реальність країни, слід вивчати та аналізувати ці процеси, щоб запобігти можливим спробам маніпуляцій суспільною свідомістю під час здійснення політичної комунікації [9, с. 127].

Аналіз останніх досліджень. Основи теорії політичного дискурсу були закладені представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті рр. ХХ ст., які здійснили аналіз лінгвістичного контек-

сту суспільної думки. Серед класичних робіт з даної проблематики можна назвати праці Т.А. Ван Дейка [6;7], Р. Барта [4], Ю. Хабермаса [16; 17], а також дослідження вітчизняних авторів: М.В. Ільїна [13], Є.І. Шейгала [19], О. М. Баранова [3], Г.Г. Почепцова [14].

Одним із перших вжив термін «дискурс» як самостійний термін американський лінгвіст З. Харріс, який у 1952 р. опублікував статтю «Аналіз дискурсу», присвячену дослідженню мови реклами. Приблизно у цей же час поняття дискурсу пролунало у Ю. Хабермаса. Він розумів під дискурсом комунікацію особливого виду, специфічний діалог, мета якого – неупереджений аналіз реальності, позбавлений суб'єктивізму дослідника [16, с. 28].

У сучасній науковій парадигмі дискурс трактують як складну єдність мовної форми, значення та дії, що відповідає поняттю комунікативна подія [7: 46]. Дискурс не обмежується межами тексту, а охоплює соціальний контекст комунікації, який характеризує її учасників, процеси продукування та сприйняття тексту з урахуванням фонових знань. За словами А.П. Чудінова, дискурс – це складне комунікативне явище, що, окрім тексту, вміщує ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, настанови, стереотипи тощо), необхідні для розуміння тексту [18, с. 40].

В наш час дослідженням політичних текстів як частини політичного дискурсу займається Т.В. Юдіна [20], тоді як Г. Г. Почепцов [14] акцентує свою увагу на дослідженні комунікативних аспектів політичного дискурсу. Одним з найавторитетніших науковців у галузі психолінгвістичного аналізу політичних текстів вважається Д. Вінтер [22]. Значний внесок у класифікацію методів аналізу політичних текстів зробив також А. М. Баранов [3], К.П. Боришполець [5]. Щодо використання контент-аналізу при дослідженні дискурсу, зокрема політичного, у вітчизняному науковому просторі розробкою цього методу займаються В.Ф. Іванов [12], Б. М. Юськів [21] та інші.

Під політичним дискурсом розуміють всі наявні в свідомості мовця та слухача компоненти, що здатні вплинути на породження та сприйняття мови. До цих компонентів відносять політичні погляди автора, його завдання під час створення тексту, політична ситуація, в якій створюється та живе даний текст [18, с. 41]. Вивчення політичного тексту та його елементів в дискурсі – це передусім дослідження степені впливу на даний текст і на його сприйняття адресатом різноманітних мовних, культурологічних, соціальних, політичних, національних та інших чинників.

Науковці використовують 2 підходи для дефініції політичного дискурсу: ширший та вужчий. В широкому значенні під політичним дискурсом розуміють будь-які мовні утворення, суб'єкт, адресат чи зміст яких відносяться до сфери політики [19, с. 23]. Н.А. Герасименко пояснює дефініцію політичного дискурсу наступним чином – «це сума мовних утворень у визначеному паралінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів та переконань, в тому числі їхні негативні прояви (ухилення від політичної діяльності, відсутність політичних поглядів)» [10, с. 22]. При такому підході дослідження політичного дискурсу передбачає аналіз всіх семіотичних систем, а мовним матеріалом виступають заяви політиків, політичних оглядачів та аналітиків, публікації у ЗМІ, а також матеріали різних спеціалізованих видань, що стосуються різних аспектів політики. Деякі прихильники широкого тлумачення політичного дискурсу ототожнюють його з мовою публічної сфери. Оскільки політична функція характерна практично для всіх публічних виступів, до політичного дискурсу потрібно відносити будь-яке актуальне використання мови в соціально-політичній і навіть ширше – публічній сфері спілкування. Приналежність тексту до категорії політичних визначається як його тематикою, так і місцем в системі політичної комунікації [9, с. 127].

У вузькому значенні політичного дискурсу останній не виходить за межі власне сфери політики. Згідно такого підходу, політичний дискурс – це дискурс політиків. В цьому випадку проявами політичного дискурсу є урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми і промови політиків. Один з прихильників подібного трактування, голландський лінгвіст Т.А. ван Дейк зазначає, що політичний дискурс формується в контексті функціонування політичних інститутів: засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд партії. Таким чином, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у відповідній інституційній обстановці [7, с. 45; 9, с. 128].

Як зазначає М.В. Гаврилова, цитуючи відому австрійську дослідницю Р. Водак, специфікою політичного дискурсу є те, що він «знаходиться ніби між двома полюсами – функціонально зумовленою спеціальною мовою і жаргоном певної групи з властивою їй ідеологією», і тому «повинен виконувати суперечливі функції, зокрема бути доступним і для розуміння, відповідно до задач пропаганди, і орієнтованим на певну групу» [8, с. 24; 9, с. 129]. Разом з тим політичний дискурс складає частину загального дискурсу, виступаючи як об'єкт лінгвокультурологічного вивчення, як «повторна мовна підсистема, що володіє певними функціями, своєрідним тезаурусом і комунікативною дією», або як різновид ідеологічного дискурсу [2, с. 32].

Однією з найважливіших функцій політичного дискурсу, що виділяє його із загального мовного контексту, лінгвісти вважають функцію переконання. Як справедливо визначає П.Б. Пашин, «будь-який текст має вплив на свідомість адресата з семіотичної точки зору. Але для політичного тексту мовний вплив є основною метою комунікації, на досягнення якої орієнтується вибір лінгвістичних засобів» [11].

Семантичне наповнення і прагматика політичного дискурсу зумовлюють наявність у його основі оцінних концептів, які нерідко мають категорійне значення. З огляду на це, його можна впевнено віднести до оцінних дискурсів, тобто таких, у яких основними прагматичними структуро творчими чинниками є аксіологічні стратегії [15, с. 203].

Політичні оцінки тих чи інших явищ, фактів, подій тощо, безперечно, з часом змінюються. Чинниками, що зумовлюють ці зміни, є прогрес, суспільні потрясіння, ідеологічні трансформації, зміни державного устрою

тощо. Відносна ж константність оцінок зумовлюється тим, що в їхній основі лежать так звані «вічні цінності», сутність яких варіюється залежно від комунікативно-культурного простору їхнього побутування.

Вербальним виявом політики є політичний дискурс. У сучасній мові можна виділити цілий пласт категорій, що тяжіють до функціонування саме в політичному дискурсі, – так звану функціонально політичну лексику. Це питання, на жаль, у сучасній науці фактично ще не висвітлене (виняток становлять хіба що праці Ф. Тетлока, в яких запропоновано принципи кодування когнітивної складності автора тексту, що ґрунтуються, переважно, на врахуванні абстрактної лексики і навіть синтаксису) [15, с. 252].

Структурними компонентами будь-якого політичного дискурсу є також часткові ідеологічні твердження (так звані ідеологеми), абстрактні, але виразно визначені теми і сценарії (так звані динамічні ідеологеми), «синтагматичні» системи ідеологом та логіка, що їх обслуговує (див. також [1, с. 351]).

Загалом під ідеологемами розуміють найбільш «природні» елементи базового рівня організації систем переконань, які найлегше актуалізуються у пам'яті та найшвидше піддаються когнітивній переробці. Серед них: *взаємний антагонізм, прихильність, співпраця, панування, конфлікт, перемога, відчуження, революція, метаморфоза, відступництво, путч, порятунок* та ін. Сюди ж (з деяким переосмисленням) можуть бути віднесені також емоційні сюжетні одиниці (наприклад, використання сприятливої ситуації) [15, с. 254].

Важливою складовою вербалізованого політичного дискурсу є комплекс мовних засобів, що визначають та характеризують суб'єктів соціально-політичної дії (йдеться про їхній набір, визнання або невизнання за яким-небудь претендентом статусу політичного суб'єкта, розділення або ототожнення суб'єктів, а також «розписування» суб'єктів за темами, сценаріями і планами).

Отже, певну частину мовної структури можна цілком обґрунтовано вважати спеціалізованою щодо обслуговування політичного дискурсу, що свідчить про (принаймні часткову) функціонально-прагматичну зумовленість мовної системи.

За умов компресії інформації в газетних публіцистичних жанрах «мозаїчність» становить поверхневу формальну характеристику текстів ЗМК, зумовлену принципом, що забезпечує як цілісність окремих текстів, так і системність усього видання. Повторювальність «символів» («ключових понять») виявляється неодмінною властивістю текстів ЗМК.

Слід зазначити, що саме в моменти криз і різких змін мова зазнає значних змін. З'являються цілі пласти нових слів. Таким чином, можна стверджувати, що між термінологією мови, з одного боку, і соціальною владою та її здійсненням, з іншого, – існує тісний взаємозв'язок.

Маніпулювання суспільною свідомістю за допомогою мови призводить до того, що ідеологічні конотації певних слів спотворюють їхнє значення. Такі властивості мови, як рухливість семантичної структури слова, складність відмежування конотації від прямих денотативних значень тих самих мовних знаків під впливом соціальних чинників, багатокомпонентність як лексичного, так і прагматичного значення, наявність пізнавального та комунікативного, об'єктивного і суб'єктивного в значенні, синонімічні й асоціативні зв'язки слів, модальність висловлювання, оцінність семантики і тощо навмисно і цілеспрямовано використовують пропагандисти [15, с. 257]. У таких випадках політичний текст розрахований на відсутність у багатьох з нас уміння слухати, на «мовчазне примирення небагатьох втаємничених», «на лінх розуму і серця». Пропагандистське вживання стилістичних засобів і прийомів визначається тим, що експресивність, яка створює новизну і неповторність образу, є результатом суб'єктивно-індивідуального підходу адресата до їх використання, заданості цілей і мотивів мовного спілкування, особливого призначення пропагандистської мовної ситуації [15, с. 259].

Перспективним є дослідження семантичних, прагматичних та когнітивних аспектів лексичного матеріалу політичного тексту на позначення тих чи інших явищ суспільного та політичного життя.

Література:

1. Абельсон Р. П. Структуры убеждений / Р. П. Абельсон // Язык и моделирование социального взаимодействия / Ред. В.В. Петров. – М., 1987. – С. 317-380.
2. Базылев В. Н. К изучению политического дискурса в России и российского политического дискурса / В. Н. Базылев // Политический дискурс в России 2: материалы рабочего совещания 29 марта. – Москва, 1998. – № 2. – С. 30-36.
3. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – М. : Высшая школа, 2001. – 256 с.
4. Барт Р. Текстовый анализ одной новеллы Эдгара По / Ролан Барт // Избранные работы: Семиотика: Поэтика; пер. с фр. Л. С. Козлова / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
5. Боришполец К. П. Методы политических исследований / К. П. Боришполец. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 221 с.
6. Дейк Т. А. ван. Анализ новостей как дискурса / Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – С. 111-160.
7. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван. Дейк; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
8. Водак Р. Специальный язык и жаргон: о типе текста «партийная программа» / Р. Водак // Язык. Дискурс. Политика / Пер. с англ. и нем. – Волгоград : ВГПУ, 1998. – 139 с.
9. Гаврилова М. В. Политический дискурс как объект лингвистического анализа / М. В. Гаврилова // Политические исследования. – 2004. – № 3. – С. 127-139.
10. Герасименко Н. А. Информативность и фасцинация в политическом дискурсе / Н. А. Герасименко // Политический дискурс в России. – М., 1998. – № 2. – С. 22-34.
11. Герасимов В. И. Политический дискурс-анализ / В. И. Герасимов // Принципы и направления политических исследований: Сборник материалов конференций и мероприятий, проведенных РАПН в 2001 г. / Российская ассоциация политической науки; Сост. М.В. Ильин. – М. : РОССПЭН, 2002. – С. 83-93.

12. Иванов В.Ф. Социология массовой коммуникации / В. Ф. Иванов. – Черкасы : ЧДУ, 2003. – 193 с.
13. Ильин М. В. Политический дискурс как предмет анализа / М. В. Ильин // Политическая наука: Сб. научных трудов / РАН. ИНИОН. – М., 2002. – С. 7-19.
14. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : «Реал-бук», К. : «Ваклер», 2001. – 656 с.
15. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [монографія] / К. С. Серажим / За ред. В. Різуна. – К. : КНУ, 2002. – 392 с.
16. Хабермас Юрген. Философский дискурс о модерне: Двенадцать лекций / Юрген Хабермас; пер. с нем. М. М. Беляева, К. В. Костина, Е. Л. Петренко. – М. : Весь мир, 2008. – 416 с.
17. Хабермас Юрген. Моральное сознание и коммуникативное действие / Юрген Хабермас. – Т. 29. – 2-е изд., стер. – М. : Наука, 2006. – 377 с.
18. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М. : Флинта: Наука, 2007. – 256 с.
19. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – Волгоград: Галарт, 2000. – 153 с.
20. Юдина Т. В. Дискурсивное пространство политической речи / Юдина Т. В. // Актуальные проблемы теории коммуникации. – СПб., 2004. – С. 172-185.
21. Юськів Б. М. Контент-аналіз. Історія розвитку та світовий досвід / Б. М. Юськів. – Рівне : Перспектива, 2006. – 203 с.
22. Winter D.G. Manual for scoring motive imaginary in running text / D. G. Winter. – London : Bookhouse, 1994. – 256 p.